

Inleiding	7
------------------	----------

Sprookjes	13
------------------	-----------

Ali Baba en de 40 belastingcontroleurs	15
Assepoester	20
Belle en het beest	28
Berenpels	36
Bontepels	41
De aap en de verkiezingen	47
De afvalrestjes	50
De boom van goud en zilver	52
De Bremer Stadsmuzikanten	55
De bron	59
De drie kikkers	63
De drie schaapjes	72
De gelaarsde kat	81
De gelukkige Hans	86
De geschenken van het kleine volkje	90
De haas en de schildpad	95
De kikkerpresident	98
De kleine zeemeermin	104
De laars van buffelleer	117
De nieuwe minister	121
De prinses en de erwt	125
De nieuwe meester	129
De twee zonen en de tweelingzussen	137
De wolf en de zeven geitjes	144
Grootvader, de vloedgolf en het vuur	147
Doornroosje	149
Gelukkige Ans	154
Hans en Grietje	156
Het lelijke eendje	162
Het meisje met de snuifzakjes	170
De ijverige kip	174
Het te kleine huisje	177
Klein Duimpje	179
Koolzwartje	185
Langnek	189
Mohammed en de terrorist	194
Niet mooi en niet lelijk	196
Repel(be)steeltje	200
Roodkapje en de wolf	207
Sneeuwitje	210
Tafeltje dek je, ezeltje strek je en knuppel uit de zak	218

Achtergronden en duiding: wat sprookjes ons (zouden moeten) vertellen	227
1. Sprookjes zijn een cultureel verschijnsel	229
2. Sprookjes zijn universeel	231
3. De bekendste sprookjesschrijvers	232
4. Het belang van sprookjes	233
5. Het belang van sprookjes in de huidige veranderende maatschappij	236
6. Nieuwe wendingen aan sprookjes	238
7. Sprookjes door een wetenschappelijke bril	242
8. Eisen aan een verhaal en hoe vertellen aan kinderen	247
9. De louterende functie van sprookjes : sprookjes in opvoeding, onderwijs, hulpverlening en therapie	250
10. STORIES: een methodiek om met behulp van sprookjes aan sociale vaardigheidstraining te doen in opvoeding, onderwijs en hulpverlening	258
11. Thematische analyse van de sprookjes	267
12. Bronnen	269

Inleiding

In 2005 herdachten vele sprookjesliefhebbers de 200ste geboortedag van de bekende sprookjesschrijver Hans Christiaan Andersen. Nog steeds geraken kinderen in vervoering door sprookjes die van alle culturen en tijden zijn. Grimm, Andersen, Perrault...

Ieder kind kent de fantastische verhaaltjes die verteld worden voor het slapengaan en ze worden gelukkig nog steeds van generatie op generatie doorgegeven. Maar minder geweten is dat sprookjes eeuwen gebruikt werden om kinderen ontzag in te boezemen of gevoel voor normen en waarden bij te brengen. Waar sprookjes vroeger de maatschappelijke functie hadden om kinderen en volwassenen te waarschuwen voor mogelijke gevaren en trachtten om op symbolische wijze moreel verval tegen te gaan, is deze functie de laatste jaren door de veranderende maatschappelijke context, de snelle evolutie van de samenleving en de commercialisering grotendeels verdwenen.

Ons lijkt het in deze tijdsperiode zinvoller om Hans en Grietje via een sprookje te laten waarschuwen voor het gevaar van het meegelokt worden door meedogenloze pedofielen, dan voor de onbestaande heks, die overigens heel vrouwonvriendelijk wordt voorgesteld. In de klassieke sprookjes zijn de slechteriken daarenboven altijd lelijk en de helden beeldmooi. Slechte karakters worden bijna steeds door onaantrekkelijke lichaamstrekken geaccentueerd en de 'beeldmooie' prinses of de prins op het witte paard zijn steeds aantrekkelijk én moreel goed. De held mag altijd trouwen met de mooiste dochter van de koning, en Sneeuwvitje, zelf een bekoorlijk kind, wordt wakker gekust door de adonis van een prins.

Geven we de kinderen daarmee niet de verkeerde morele boodschap dat alleen uiterlijk mooi goed is en lelijk slecht en werken we daarmee van kleins af aan geen stigmatisering en discriminatie van minder aantrekkelijke mensen in de hand? Klassieke sprookjes zoals Assepoester, Sneeuwvitje en Hans en Grietje zijn geladen met de subtiele en minder subtiele boodschappen dat schoonheid inherent goed is en beloond moet worden, terwijl mensen die lelijk zijn, slecht, verdorven en gemeen zijn. Voor meer duiding hieromtrent verwijs ik graag naar mijn vorige boek: *Onaantrekkelijk* (Garant-Uitgevers).

Deze boodschappen hebben meer effect op meisjes en hun zelfbeeld dan ouders zich kunnen realiseren, vermeldt Liz Grauerholz, geassocieerd professor in de sociologie van de Purdue University. Ze analyseerde, samen met haar collega, Lori Bakder-Sperry, 168 sprookjes, geschreven in de jaren 1800 door Jacob en Wilhelm Grimm.

De onderzoeksters wilden nagaan hoe meisjes en vrouwen geportretteerd worden in de klassieke sprookjes. Ze ontdekten dat 94% van de verhaaltjes vertelden over het fysieke voorkomen en er waren gemiddeld 14 referenties over lichamelijk voorkomen in elk sprookje. Praktisch alle sprookjes gaven de inherente boodschap dat alleen lichamelijk mooi ook goed is. En diegenen die niet mooi waren, ging het slecht af in de sprookjes van de gebroeders Grimm. Ongeveer 20% van de sprookjes linkten lelijk zijn expliciet aan het bezit van een slecht karakter. Eveneens werden in veel sprookjes uitsluitend lelijke mensen gestraft.

Sprookjes geven kinderen nog steeds impliciet de boodschap dat fysieke schoonheid het allerhoogste goed is en dat je er alles aan moet doen om het te bemachtigen en

te behouden. Ze geven geen positieve beelden over al wie niet mooi, niet blank en niet hetero is. Het risico dreigt daarmee dat we kinderen van kleins af aan aanleren dat alle vrouwen én mannen die er lichamelijk minder aantrekkelijk uitzien, heksen of beesten zijn en dat mensen die door handicap of ongeval 'dierlijke' trekken hebben, afschuw moeten oproepen. In de realiteit verandert de kikker of het beest niet in een mooie prins als je die kust. Vanbinnen kun je heel mooi zijn, zelfs met een minder mooie buitenkant, wordt door Clouseau bezongen. Maar die boodschap wordt in sprookjes alvast niet meegegeven. De huidige erg geromantiseerde en zeemzoete sprookjes worden teveel op de buitenkant en minder op de binnenkant van de mens gericht. Een van de weinige en zeldzame positieve uitzonderingen is het verhaal Shrek.

Hollywood- en Disney-versies en musicals hebben de sprookjes ontdaan van hun morele boodschap en te zeer in een feeërieke droomwereld genesteld waarbij de authentieke (ped)agogische betekenis van het sprookje ten aanzien van het alledaagse leven verloren geraakt is. Maar ook andere problemen duiken op bij de klassieke sprookjes. De bekende sprookjesanalist Bettelheim wijst erop dat, waar een incestueuze belangstelling van de (stief)vader voor de (stief)dochter in veel versies aan de fantasie van de luisteraar wordt overgelaten, er ook enkele versies bestaan waarin die evident is.

In *Bontepels* bijvoorbeeld, wordt de koning verliefd op zijn dochter die lijkt op zijn overleden vrouw en hij trouwt met haar op het einde van het verhaal. Een typisch sprookjesachtig happy end weliswaar, maar geven we zo niet de incestueuze boodschap aan kinderen dat vaders hun dochters seksueel mogen misbruiken indien ze op hen verliefd worden.

Hoewel sprookjes ons een goed gevoel moeten geven en laten dromen, hebben de klassieke sprookjes zoals ze nu verteld worden, veelal een onduidelijke en soms pedagogisch gevaarlijke ondertoon. In de klassieke sprookjes worden alle clichés uit onze maatschappij op een dienblaadje aan kinderen voorgeschoteld: het monogame heteroseksuele huwelijk, kinderzegen, liefde (ze leefden nog lang en gelukkig samen), rijkdom, welstand en een prinselijk leven als happy end én enig doel in het leven.

Het meisje met de zwavelstokjes is misschien in het echt wel van de kou omgekomen, niet omdat haar lucifertjes op waren, maar omdat ze door een overdosis cocaïne op straat in coma is geraakt. Verslaving aan drugs wordt meer en meer een gevaar in onze samenleving en sprookjes kunnen bij kinderen ook langs die weg een preventieve rol spelen. Misschien was Roodkapje wel een vreselijk moeilijke en arrogante puber, die alleen maar herrie wilde schoppen en haar grootmoeder om de tuin wilde leiden en heeft ze de wolf als vermeend pedofiel erin geluisd om haar zin te krijgen. Moeder Geit van de zeven geitjes was een gescheiden wrokkige vrouw die haar kinderen verbood om hun vader te zien en laat de arme man, die zich als wolf verkleedt om toch maar bij zijn kinderen te geraken, in de grootste miserie belanden. Dit zijn heel andere wendingen aan een sprookje, maar het komt wel overeen met de dagelijkse realiteit van gescheiden vaders die hun kinderen niet mogen zien. Ik begrijp dat menig ouder zal schrikken van deze interpretaties en besef dat niet iedereen gelukkig zal zijn met deze versies, maar ze beantwoorden wel beter aan de huidige realiteit, ook al wordt het in sprookjesachtige termen verteld.

In sprookjes worden prinsen of prinsessen nooit verliefd op anderskleurige medemenssen. Thema's als racisme en discriminatie op basis van herkomst of kleur komen zelden aan bod. Sprookjes met de juiste inhoud kunnen kinderen waarschuwen voor racisme. Zou het niet kunnen dat Doornroosje in een diepe coma geraakt na een auto-ongeval met een stomdronken chauffeur waarvoor allochtonen die niet welkom waren, ooit hadden gewaarschuwd. De held die Sneeuwwitje redt, zou best een Turk of Marokkaan kunnen zijn, maar welke vader durft zo'n verhaal aan zijn kinderen vertellen? Waarom is Sneeuwwitje een maagdelijk en beeldmooi blank meisje? Zou ze ook welkom zijn mocht ze als kleurling geadopteerd zijn of als dik en lelijk bestempeld worden?

Waarom worden stiefmoeders altijd als boze figuren afgeschilderd en plakken we daarmee al op voorhand een etiket op de nieuwe partner van vader in de huidig veelvuldig voorkomende nieuw samengestelde gezinnen? Zijn er ook boze stiefvaders of misschien wel aardige stiefmoeders en heel nare ouders? In sprookjes worden altijd mooie prinsen verliefd op mooie prinsessen, maar waarom kan de prinses niet verliefd worden op een andere prinses of de prins op een prins. Homo- en lesbische huwelijken worden momenteel maatschappelijk aanvaard, maar sprookjes blijven de klassieke clichés van heteroseksuele relaties, huis, tuintje en kinderen vertellen.

De oude sprookjes hebben geen voeling meer met de hedendaagse actualiteit en hebben hun functie van maatschappijkritiek, behoeden voor gevaar en het tegengaan van het morele verval verloren.

De klassieke sprookjes zijn ingedikt tot typische kindersprookjes, zoals Hans en Grietje en Roodkapje, waarin kinderen ook zelf de hoofdrol spelen. Dit proces van 'verkinderlijking' van het sprookjesrepertoire doet ons bijna vergeten dat sprookjes vroeger ook door volwassenen aan volwassenen verteld werden om sociaal onrecht of politieke mistoestanden aan het licht te brengen. Denken we bijvoorbeeld maar aan het verhaal van de nieuwe kleren van de keizer. Veel sprookjes handelden vroeger over schrijnende existentiële problemen als honger, armoede, verachting, sociaal onrecht en mishandeling. Sprookjes gaven verteller en luisteraar de kans om de onwrikbare barrière tussen macht en onmacht voor korte tijd op te heffen en superioriteit van koning, misdadiger, reus, heks of boze stiefmoeder te niet te doen. In vele sprookjes werd de strijd tussen goed en kwaad gethematiseerd, vanuit het perspectief van de gewone man en vrouw. Momenteel hebben de klassieke sprookjes die functie grotendeels verloren.

Om deze leemte te vullen worden in dit boek bekende en minder bekende sprookjes herverteld, zodat ze een oorspronkelijke morele betekenis terugkrijgen. Sommigen zullen opperen dat we kinderen moeten behoeden voor de wrede realiteit en dat we ze de kans moeten geven om nog weg te dromen in een niet - bestaande mooie droomwereld. Dit een correcte opmerking en voor een deel is ze ook te beamen. Maar in hoeverre is het niet even wreed om kinderen te vertellen dat de wolf grootmoeder en later Roodkapje opeet, dat Hans (van Hans en Grietje) in een grote ketel gekookt zal worden door een lelijke oude vrouw, dat Sneeuwwitje door haar stiefmoeder vermoord moet worden door de jager, enz? Dit zijn evenzo verschrikkelijke ervaringen, erger nog dan de werkelijkheid, maar bieden geen spiegel van de realiteit. Pedofielen die kinderen meelokken en misbruiken, is wel van deze tijd.

Menig verteller zal wel even schrikken van de manier waarop de bekende sprookjes in dit boek herschreven werden en vaak ontdek je ook stevige knipogen naar de realiteit, de huidige politiek, de maatschappij en alles wat daarin momenteel zoal verkeerd loopt. Sprookjes hadden vroeger vaak de functie om dit soort praktijken op een cynische manier in de kijker te zetten. De sprookjes in deze bundel kunnen een middel zijn om kinderen een gezonde maatschappijkritische houding bij te brengen en zo de oorspronkelijke functie van sprookjes te herstellen. Heel vaak zitten er ook stevige knipogen in naar volwassenen. Maar zoals in sprookjes gebeurt alles in een ver vreemd land en beginnen ze steeds met ‘er was eens’ en eindigen ze met ‘en ze leefden nog lang en gelukkig’. In die zin wijkt het merendeel van de sprookjes in dit boek ook niet af van de klassieke ingrediënten.

Wie meer wil weten over de achtergrond en betekenis van sprookjes, over de pedagogische (on)waarde, methodiek van vertellen en voorlezen, over onderzoek naar schoonheidsidealen en stereotypen in sprookjes, over (spel)therapeutische toepassingen en over andere pogingen om tegen de clichés van de klassieke sprookjes in te gaan, verwijzen we naar een uitvoerigere wetenschappelijke duiding achteraan dit boek. We stellen daarenboven ook een eigen methodiek – *stories* – voor, om sprookjes in opvoeding, onderwijs, therapie en hulpverlening te gebruiken. Deze methodiek is gebaseerd op een Amerikaans programma om agressief (pest)gedrag in (klas)groepen te verminderen. Wie dit laatste wat zwaar vindt en gewoon glimlachend wil wegdromen bij de verrassende wendingen en nieuwe plots van gekende sprookjes, wensen we evenveel lees- en/of vertelgenot bij het lezen in dit ‘andere’ sprookjesboek.

Gerard Gielen